

Petrželka, Josef; Holzbachová, Ivana; Jemelka, Petr

Rozhovor s Ivanou Holzbachovou a Petrem Jemelkou

Studia philosophica. 2024, vol. 71, iss. 1, pp. 94-107

ISSN 1803-7445 (print); ISSN 2336-453X (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/SPh2024-1-11>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.80364>

License: [CC BY-NC-ND 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Access Date: 17. 09. 2024

Version: 20240917

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Rozhovor s Ivanou Holzbachovou a Petrem Jemelkou

Interview with Ivana Holzbachová and Petr Jemelka

Josef Petrželka

Pozvání k dalšímu rozhovoru přijali doc. Ivana Holzbachová, jež dlouhá desetiletí působila na zdejší brněnské Katedře filozofie FF MU, a prof. Petr Jemelka, který působí na Katedře občanské výchovy PdF MU.¹ Protože se oba potkali na naší katedře už před několika desítkami let (v odlišných rolích), jsou obsahem rozhovoru také jejich vzpomínky na život na katedře v těchto dávných dobách.

Ivana Holzbachová (*1946) vystudovala filozofii a historii na FF MU a i nadále se odborně zaměřovala na oba tyto obory a jejich propojení v rámci filosofie dějin, později také na historiografii vědy a teorii vědy vůbec. Od 90. let vedla brněnskou pobočku Jednoty filozofické a působila jako šéfredaktorka revue *Universitas*.

Petr Jemelka (*1962) vystudoval filozofii a biologii na FF MU a postgraduál se zaměřením na ochranu přírody a následně i doktorské studium filosofie. Badatelsky se zaměřuje na bioetiku, dějiny české filosofie a filosofickou reflexi ekologické krize.

Jak jste se dostali k filosofii?

Josef Petrželka (P): Já vás zde vítám, jsem velice rád, že jste přijali pozvání

k dalšímu rozhovoru pro náš časopis. První otázka, základní: Jak jste se vůbec dostali k filosofii?

Ivana Holzbachová (H): Já omylem.

Petr Jemelka (J): Ty taky?

H: Já omylem, neboť jsem původně chtěla studovat historii a o filosofii jsem neměla ani zdání, jediné to, že moji rodiče chudáci museli chodit na kurzy marxismu-leninismu. Takže já jsem se domnívala, že to, co měli v takové tlusté knize a co mě celkem nezajímalo, je filosofie. Nicméně podařilo se mně dobře udělat zkoušku na historii. Na češtině jsem to ale zvorala, tak mě hodili sem a tady mě vzali. A pak jsem teprve zjistila, že filosofie je něco jiného než ta tlustá učebnice a že je to velice zajímavé, a že dokonce se to k té historii jako takové náramně hodí, protože historie nejsou jenom data, nýbrž i souvislosti a smysl pro souvislosti pomáhá poskytnout právě filosofie.

J: Jak tě tak poslouchám, my to máme podobně. Já jsem chtěl zase na biologii, kam jsem dělal přijímačky na přírodovědě. Přijímačky jsem udělal, ale nepřijali mě. A tady se otevíral druhý běh kombinace filosofie s biologií. Nad námi byl ještě jeden ročník, tam byl Luboš Bělka, Helena Bretfeldová a další. A přišla nabídka, že jsem přijat sem. Nebyl jsem z toho nadšený z podobných důvodů, i vzhledem k tomu, jak se to jmenovalo.

---

1 Otázky zazněly opět „živě“, byly i tentokrát zaznamenány v podobě zvukového záznamu, který byl následně – za vydatné pomoci Matěje Troupa (a umělé inteligence) – zpracován a upraven do předkládané podoby.

Až pak jsem zjistil, že to je zajímavé a dobré. To studium biologie pak bylo paralelně na Přírodovědecké fakultě. A ještě jsem si potom udělal postgraduál na ochranu přírody.

Chtěl bych říct ještě takovou poznámku. Nás bylo v ročníku přes dvacet a ještě dalších více než dvacet v kombinaci s politickou ekonomikou, takže nás bylo v ročníku na filosofii skoro padesát. A byl tam jediný člověk, který to chtěl studovat. Jinak všichni jsme se sešli takto, že jsme se hlásili na něco jiného, na Lékařskou fakultu, na češtinu...

H: Prostě samý odpad.

J: Asi tak. A ta jediná osoba, která tu filosofii chtěla studovat, ta zmizela hned po semestru.

P: Vidím, že filosofické cesty jsou taky nevyzpytatelné.

J: Absolutně.

Co je filosofie?

P: To byla taková jednoduchá otázka. Teď přijde jedna z nejtěžších. Co je podle vás filosofie?

H: Tak nevíš, tak mi dávaš přednost.

J: Počkám, o řekneš ty, a pak řeknu něco jiného.

H: Tak já řeknu, že o to, co je to filosofie, se vlastně všichni ještě hádají. Vzala bych to hodně zešíroka. Je to jakýsi široký pohled na svět, který má smysl právě pro ony souvislosti, o nichž jsem mluvila před chvílí, a který se – alespoň v naší civilizaci, mohou totiž být i jiné filosofie – většinou, byť ne vždycky, řídí jistými racionálními pravidly nebo se alespoň snaží o racionální vysvětlení.

J: Já, protože učím spíše nefilosofy, mám tendence ke schémátům a zkrat-

kám, proto bych to za sebe řekl takto: Za prvé, filosofie je teorie, která není tožná s vědou ani s teologií. To jsou tři různé věci, každá má svoje postupy a svoje práva. Za druhé, máme-li stanovit rozdíl oproti té vědě, tak filosofie – a teď přijde ta zkratka – se z mého pohledu zabývá otázkami asi trojího typu: Jaký je svět, jestli tedy nějaký je? Můžeme se to nějak dovědět, popřípadě jak? A proti té vědě k tomu přidává ještě jednu otázku: Když zjistíme, jak je to se světem a s námi, co z toho pro nás vyplývá? Co si s tím máme počít? To věda nemá. To je tedy asi hodně schematický pohled. A ještě za třetí, oproti vědě je filosofie autorská záležitost. V ní člověk říká „tohle si myslím já“ a vystupuje sám za sebe a nemůže se schovat za obecná vyjádření, za nějaký ideologický model. Je to prostě: „Já říkám, že svět je poznatelný – a trhněte si nohou.“ A jsem pod tím podepsán. A tím se to liší třeba od ideologie, která řekne „svět je takový“. Ve filosofii musí být lidský úhel pohledu. Nejde to dělat objektivně. Pak by to z mého pohledu nebyla filosofie.

Co vás na filosofii natolik zaujalo, že u ní zůstáváte dodnes?

P: Děkuju. Těžkou otázkou máme za sebou. Teď už by zase měly přijít otázky lehčí. Co vás na filosofii tak zaujalo, že u ní zůstáváte dodnes?

H: Mě opravdu zaujaly ty souvislosti. Když jsme končili v pátáku studium – to si doteď pamatuju, támhle na chodbě jsme se bavili, že jsme zjistili, že do školy jsme nastupovali s vědomím, že něco víme, že jsou nějaké pravdy a podobně. Ty pravdy ne že by během studia zmizely, ale přitom se objevila taková spousta

nových obzorů a souvislostí, že jsme si uvědomili, že vlastně nevíme nic. Uvědomili jsme si to, co pravil Sókratés – vím, že nic nevím. Na druhé straně to „vím, že nic nevím“ má asi dvě výhody. Jednak je to určitý kopanec k tomu, aby se člověk pokoušel aspoň něco se dozvědět, ale jednak je to jistá obrana proti lidem, kteří si myslí, že vědí všechno.

J: Co je motivem, že u toho člověk zůstává? Já bych především asi měl uvést na pravou míru svoji situaci, protože já bych třeba si o sobě nikdy nedovolil ani pomyslet, natož abych to říkal, že jsem filosof.

H: To já taky ne.

J: Já tedy filosofická témata učím. Učím ale i spoustu jiných zajímavých i méně zajímavých věcí. Ale filosof jako takový musí něco vymyslet, nějakou svoji vizi, nějakou svou koncepci. A já sám jsem nikdy nic nevymyslel. A tady se přidávám k tomu „vím, že nic nevím“. Když přemyslím třeba o hodnotovém světě a o takových otázkách, tak já opravdu nevím. Řekl bych tedy o sobě, že jsem nanejvýš nějaký doxograf nebo nejspíše historik filosofie.

H: Tím mně připomínáš pana profesora Macháčka, který řekl, že by bylo dobré, kdybychom nejenom my jako studenti, ale vůbec všichni filosofové vždycky ve svém výtvoru červeně podtrhli to, co je jejich hlavní myšlenka, aby člověk myšlenky už převzaté od někoho jiného nemusel číst, aby byl červeně podtržen pouze vlastní přínos. A že by toho červeného bylo opravdu málo!

J: A ještě je v mém případě podstatný ten motiv, že se touto činností žívím, poněvadž to tak vyplynulo ze života, i když tomu tak nebylo vždycky. A jak jsem ří-

kal, že nás bylo skoro padesát v ročníku, tak z toho ročníku se filosofii nikdo jiný neživil. Ti lidé dělají všechno možné, ale v tomto oboru nikdo nezbyl. Většinou učí na středních nebo základních školách anebo jsou úředníci. A já bych taky nezbyl, kdyby mně v určitých dobách třeba lidi z katedry mocně nepomohli. Ale jedna poznámka – kdo jsme tady spolu studovali, měli jsme nedávno po letech sraz. A úplně spontánně tam padlo, jak to studium bylo fajn – a jak se to v životě a v práci hodí.

H: Já už se tím taky nežívím, ale živila jsem se tím. Když jsem ještě v posledních letech učila, tak bych rozdělila studenty do tří skupin. Někteří se domnívali, že se tím žít budou. A někteří z nich se skutečně dostali i na různé akademie a podobně. Druhá skupina – to bylo něco jako „mně je jedno, ze které školy ten papír dostanu, hlavně že ho mám“. A ta třetí – „mne to prostě baví, já se tím budu bavit třeba po celý život, i když budu dělat něco jiného“.

J: Ale na druhou stranu, když mluvím o té naší skupině, oproti situaci, jaká je na škole dnes, tak kromě té jedné osoby, o které jsem řekl, že skončila rychle (a ještě jednoho kolegy, který odpadl později), všichni ostatní jsme to studium dokončili, všichni obhájili nějaké diplomky. Tehdy nebyla taková studijní neúspěšnost, přestože to bylo studium pětileté, nebylo to ještě rozdělené na bakaláře a magistry. Ale možná proto to všichni zvládli.

H: V té naší skupině to ale bylo také poměrně slušné. Jedna, bohužel to byla moje kamarádka, toho nechala po roce. Ovšem kvůli češtině, a nikoliv kvůli filosofii. A ostatní dostudovali.

J: My jsme teprve postupně pochopili, že na té biologii nás nechtějí. Takže

na konci byl pro některé lidi problém s diplomovými pracemi, protože se pořád domnívali, že se nějak dostanou k té biologii, ale nakonec se to řešilo tak, že to bylo nějaké obecnější téma a skoro všechno to vedli lidi tady z katedry.

H: Tys dělal toho Úlehlu, ne?

J: Já jsem dělal těch biologů vícero. A za to může Jiří Gabriel, který nás takhle nasměroval, vlastně už v prvním ročníku na exkurzi se o tom začala vést řeč. A ty jsi koneckonců jedna z prvních, se kterým jsem se potkal na tom studiu. Protože hned v prvním semestru jsme měli seminář.

Je pro vás filosofie užitečná v osobním životě?

P: Vy jste před chvílkou nějakým způsobem představili svou koncepci filosofie nebo svoje pojetí filosofie, a to se teď bude hodit, protože teď bude několik otázek na to, k čemu je filosofie v různých kontextech užitečná. Nejprve osobní otázka: Je pro vás filosofie užitečná v osobním životě?

H: Já nevím. Myslím, že moc ne.

J: Člověk má pocit, že by měl říkat, že ano, protože se to od něj očekává. Ale nevím. Možná, když budu optimistou, bych řekl, že mně to dost pomohlo v určitých životních peripetiích. Takové určité zklidnění – nechme věci plynout a ono to většinou dobře dopadne. Člověk se tak nějak zklidní, a když tento přístup najde odezvu třeba i v rodině, tak to jde. Ale nějakou konkrétní aplikaci filosofie – těžko říct.

H: Spíše jsem se dostávala do nějakých diskuzí s lidmi, kteří – samozřejmě, jen podle mého názoru – měli poměrně úzký pohled a já jsem v podstatě fungovala tím způsobem, že jsem říkala: „Dobře, vy bys-

te to chtěl zařídit takhle, ale když to zařídíte takhle, tak se stane to, to a to. A jak vyřešíte tento problém?“ Musela jsem je tím strašně štvát. Ovšem to už není, jak filosofie pomáhala mně, spíš jak jsem tím štvála jiné lidi.

Je filosofie užitečná pro každého člověka?

P: Sami jste vlastně přešli k další otázce: Je filosofie podle vás užitečná pro každého člověka, tedy i pro nefilosofy? Nebo jen pro lidi, kteří mají takové teoretické životní naladění v tom aristotelském slova smyslu? Anebo dokonce je filosofie užitečná jen pro profesionální filosofy? Nebo dokonce ani pro ně ne?

H: Profesionální filosofové za to dostávají peníze, proto jsou profesionální. V tomto smyslu jsme my dva profesionální filosofové. Jinak se ovšem domnívám, že způsob myšlení, který bychom mohli nazvat filosofickým, není vlastní pouze školeným filosofům, a někdy se člověk až diví, kde všude se s tímto způsobem setkává. Já si myslím, že čím víc lidí nebude myslet jen v přesně nalajnovaném směru myšlení, a naopak bude vidět ty souvislosti a uváží, co by se stalo, kdyby to a to, tím lépe.

J: Já bych to řekl podobně. Někdy se objevoval názor, že vlastně každý člověk je filosof, svéráz a podobně. A to se pak promítalo do pokusů filosofování s dětmi a podobných podezřelých záležitostí. Samozřejmě každý člověk potřebuje mít nějaké jistoty o tom, jak funguje realita. Ale nemusí nutně ty věci promýšlet do nějakých kauzálních souvislostí. My máme třeba doma okřídlené pořekadlo, když se stane nějaký karambol typu člověk zakopne nebo tak něco – „fyzika je

sviňa, funguje“. Nebo když vyřadím z kopce v autě, říkám „jedeme na Newtona“.

H: To je hezké.

J: Čili každý člověk se musí nějak orientovat. Ale to je spíše to, čemu se říkalo názor na svět. A ten může být v některých detailech pozoruhodně hluboce promyšlený a jiné věci zase třeba člověka tak nezajímají. A co se týče té užitečnosti pro nefilosofy, já učím budoucí učitele humanitních oborů, ale učím i tvrdé přírodovědce a učil jsem techniky – a vždycky je to začne zajímat. A ne že je tam nějaký jednotlivec jako plamenný diskutér, ale že začnou vůbec přemýšlet trochu jinak o tématech svého oboru. To je vidět na těch přírodovědcích. Třeba biologové opravdu najednou začnou přemýšlet, co to vlastně znamená, že je nějaký tvor živý. A přitom předtím řešili CRISPR, genové nůžky. Filosofie je takový nadhled a určitý přehled, který si člověk začne budovat spíše sám pro sebe, než že to do něj vyučující nějak nalije.

Je filosofie užitečná pro společnost?

P: Teď jsme se ptali, jestli je filosofie užitečná pro různé lidi. Co pro společnost jako celek? Je důležitá pro společnost, nebo ne?

H: Začni pro změnu ty.

J: Mám začít já? No tak dobře. Jestli je užitečná pro společnost? Na to se samozřejmě ptají, pokud se odváží, třeba ti studenti. A najdou si rychlou odpověď: Když tady ta filosofie je, já nevím kolik století nebo tisíciletí, tak to asi k něčemu bude. Ale to není samozřejmě moc uspokojivé, ale já bych zase řekl: Je v ní ten odstup a ten nadhled, který koriguje příliš jednoduché teze ideologů. Minimálně tím, že si někteří lidi aspoň uvědomí,

že i když jim někdo z tribuny něco říká, tak oni si ve své hlavě stále mohou myslet, co chtějí, a nemusejí na to přistoupit. A filosofie je důležitá i z hlediska fungování teoretických oborů. Pro přírodovědce i pro techniky v tom, že potřebují být lidmi. Napřed je člověk člověkem a pak je inženýrem nebo chemikem. Může to trochu rozšířit pohled na souvislosti, a to v tom původním, přírodním světě, ale i v tom lidském a společenském. To už se dostáváme k tomu, jestli má filosofie nějaký reálný vliv třeba na politiku nebo oblast praxe obecně.

H: Já v podstatě souhlasím se vším.

J: Ne, proboha, ne!

H: Ano, víceméně ano, protože jde o to, aby lidi měli trochu rozšířený rozhled. A jediné nebezpečí tady samozřejmě je, když se ta filosofie zvrhne v ideologii. A to je potom průšvih.

J: Mě napadl ještě takový doplněk. S tím rozhledem a uvažováním v kontextu těch ideologií se dostáváme k tomu, že vlastně filosofie je podstata toho, co znamená slovo disent. Dokázat udržet v povědomí lidí představu, že je možné jiné vysvětlení. To je disent. Jednak udržení nějaké paměti, že tady něco nějak bylo, a pokud možno si to pamatovat tak, jak to bylo, ne tak, jak se to interpretuje. A že je možný i jiný než jen ten hlavní proud vysvětlení, zdůvodnění, argumentace. Čili je to disent. A to je role filosofie – udržet ve společnosti myšlenkovou diferentnost.

Jaký je nebo by měl být význam kateder filosofie a výuky filosofie pro fakulty a univerzity?

P: Děkuji. A teď se dostáváme k otázce,

kterou jsi, Petře, už vlastně taky předznamenal, protože se týká výuky filosofie pro nefilosofy. Jaký by podle vás měl být nebo snad je význam kateder filosofie pro celé fakulty, pro celé univerzity? A to právě mimo jiné s ohledem na často povinnou výuku filosofie i pro studenty nefilosofických oborů? Co by se tam měli dozvědět a jak by ta výuka měla vypadat?

H: To by mě taky zajímalo, protože každý z nás, kdo nastupoval na tuhle katedru, dostal prostě jednu posluchárnu plnou studentů nefilosofických oborů – a nevěděl, co s nimi. Nebo alespoň já jsem nevěděla, co s nimi.

J: To mě uklidňuje. Kdybys to věděla, to by bylo podezřelé.

H: Tak jsem jim vykládala nějaké dějiny filosofie a čas od času jsem zabrousila k nějakým problémům, o kterých jsem si myslela, že by je mohly zajímat. Kupodivu se objevili studenti a studentky, kteří se čas od času na něco zeptali, což mě vždycky potěší. Vlastně nejdřív mě to vyděsilo a pak mě to potěšilo, protože vždycky, když se zvedla ta ručička, tak jsem si řekla „ježišmarja, já nebudu umět odpovědět“. Naštěstí ty otázky byly takové, že jsem jakž takž odpovědět uměla. Něco jsem tam řekla a pak jsem se tedy zeptala, jestli to stačí. A studenti, pravděpodobně ubití, řekli, že jo. Což já si tedy nejsem jistá, jestli pochopili, co jim chci říct, ale oni říkali, že ano. Já jsem tehdy učila studenty, kteří studovali především historické obory, čili historiky, etnografy, možná nějakého psychologa. A s nimi se dalo mluvit o těch historických tématech. Ale co bych dělala, kdybych dostala jazykáře, to už tedy opravdu nevím.

J: Nastudovala by sis Saussura.

H: V té době jsem o něm neměla ani tušení.

J: Ale to by tě posunulo dál. Jestli to dobře chápu, tak tys otevřel to věčné téma, jak učit nějaký úvod do filosofie, se kterým si neví rady nikdo, že ano? Samozřejmě vždy je nasnadě vykládat dějiny filosofie. To se hezky vykládá, to se hezky poslouchá, to jsou takové vyprávěnky, dá se u toho hezky spát, dá se to docela dobře reprodukovat. Ale nedej bože, aby se v té skupině vyskytl chytrý člověk, který řekne: „No a proč se to máme učit? K čemu nám to je? K čemu nám je to, že jeden pán vyvrátil druhého pána?“ A teď tedy babo rad', že? Co s tím?

Čili s těmi dějinami bych celkem šetril. Ještě je třeba vidět to, že všichni na všech oborech, pokud se nějakým způsobem dostali k filosofii přes dějiny, tak všichni řeknou, že se jim líbí antika. Všichni. Výjimečně se najde někdo, kdo si přečtel něco z novějších věcí. Protože z takového prvního nástřelu ta antika vypadá hrozně jednoduše. Není tam moc terminologie, jsou to jasně vymezené problémy. Teď ti pánové ještě vesměs vypadají docela hezky... Ale když na to člověk namítne: No dobře, ale řešili oni témata, která patří do našeho světa? Jak by se takový Platón vyrovnal s umělou inteligencí nebo s nějakým ideologickým tlakem?

Čili mně přijde asi lepší u těch nefilosofických oborů jít spíše přes ty klíčové otázky než přes dějiny a jména. A jestli to jde, tak to provázat s jejich studijním oborem. Třeba s tou biologii. Já mám třeba proti studentům biologie určitou výhodu, že jsem se vrtal i v dějinách této vědy a oni ty dějiny mají až na konci studia, pokud je vůbec mají. Studium

filosofie začíná dějinami a táhne se to po celé studium, kdežto ti specialisté, pokud vůbec mají dějiny svého oboru, tak je mají až na konci, což má taky své výhody.

H: Ono se ale do jisté míry dá ukázat, že ty problémy, které se objevily na začátku u prvních filosofů, se v různém hávu znovu vracejí a vracejí. Takže se nedá říct, že ten dějinný přístup je k ničemu.

J: Já jsem to vždycky myslel jako provokaci, aby oni na to, co ty říkáš, že se ty problémy vrací, přišli sami. Vždyť Oidipus Rex je věčné téma. Antická dramata jsou věčná témata. Takže jak učit úvod? Tak, jak to člověk zvládne. Jestli můžu ještě poznámku. Když učím ty dějiny, tak říkám doslova: „Nevěřte mně, zkuste si to sami ověřit vlastní četbou.“

H: To je dobré.

J: Nevěřte mně, já jsem to nějak pochoopil a nějak jsem to předžvýkal, ale třeba tomu vůbec nerozumím, jak to například ten Wittgenstein myslel. Tak si to zkuste sami. Oni to samozřejmě neudělají, že jo, ale...

Co by si studenti nefilosofických oborů měli odnést z povinného kurzu filosofie?

P: K tomu bych měl ještě doplňující otázku. Vy jste se teď na to oba dívali spíše z pohledu učitele. Ale jak by to vypadalo z pohledu těch chudáků studentů, kteří musí kurz filosofie absolvovat? Co by podle vás si z toho mohli odnést? Jaký by mohl být smysl toho kurzu? Co by jim to mohlo přinést?

J: Pokud by se to podařilo, tak jednoznačně nějakou vazbu k oboru, který dělají. Rozšíření obzorů v jejich oboru. Samozřejmě, když je někdo specialista na mosty, tak je to obtížné, ale může za-

čít přemýšlet minimálně třeba o krajině a o lidské činnosti v přírodě a o podobných otázkách.

H: Já bych s tím rozšířením souhlasila, ale možná bych to vzala ještě šířeji, jak jsem celou tu dobu vykládala – zkrátka schopnost podívat se na problém ještě z jiné strany, než jsme zvyklí.

J: A i když se někdo staví do pozice, že ho ta filosofie absolutně nezajímá, i to je vlastně pozice filosofická. Takže by měla být nějak zdůvodněna. To se promítá nejenom do tohoto úvodu do filosofie, třeba pro studenty z jiných oborů, ale to je velký oříšek i u mého srdečního tématu, a to jsou dějiny české filosofie. Já je vnímám jako důležité, ale nedaří se mně přesvědčit studenty, že to je důležité téma. Nebo možná některé asi ano. Ale to má tak asi každý, že ho nebaví všechno. Můžu otázku na tebe? Kdybychom nezůstávali v antice, což je tvoje pole působnosti, tak který filosofický směr by se ti líbil?

P: Asi vlastně nemám jeden nějaký směr, o kterém bych mohl říct: tak tohle se mi líbí, tohle je mi sympatické. Spíš bych našel ty, které mi sympatické nejsou, což je mimo jiné německá klasická filosofie, která je taková moc...

J: ... duchovní...

P: ... ale že bych třeba řekl, že tedy analytická filosofie jakožto takový opak je mi jako celek blížká, to asi ne. Zůstanu u Sókrata a Platóna.

Jaký je vztah filosofie a vědy?

P: Ale hovor posunu další otázkou. Teď už se nebudu ptát na samotnou filosofii, ale budu se ptát na jeden z jejích velice důležitých vztahů, k němuž jste se oba nějakým způsobem dostali, a to je

vztah k vědě. Ty jsi měl, Petře, od začátku tu biologii, ty ses, Ivo, zabývala mimo jiné filosofií vědy. Moje úvodní otázka je hodně obecná. Jaký je vztah filosofie a vědy nebo jaký by měl být?

H: Už se tady řeklo, že věda není všechno. Nicméně se domnívám, že přece jenom dejme tomu některé filosofické směry by měly být nějakým způsobem vědou korigovány – a to je tedy otázka, jestli by měly nebo neměly, nebo jestli by skutečně mohly být vědou korigovány. Teď asi řeknu strašnou hloupost, protože nerozumím fenomenologii. Fenomenologie svým způsobem začínala jako věda. Nicméně to, co z toho vzešlo, se už tomu moc nepodobá, a když někde čtu, dejme tomu, že ten a ten autor, který má velmi blízko k nějaké konkrétní vědě, se na tu vědu dívá fenomenologickými očima, tak já ty fenomenologické oči nejsem schopná najít. Obvykle jsou to prima vědci, to jo, ale kde je ta fenomenologie?

J: To jsi řekla velice hezky, že to začíná těmi vědeckými otázkami a pak se to někam posune. Ale jaká vlastně byla ta otázka?

P: Jaký je vztah filosofie a vědy, a případně jaký by měl být?

J: V některých dobách je napjatější, v některých dobách je to spíše vzájemná ignorace, která není tolik nebezpečná. Ale já bych řekl, že by to měl být vzájemný respekt. Když na to ten vědec přistoupí, tak zjistí, že neobsáhne veškeré tázání.

H: Filosofie a věda se na sebe nedají redukovat.

J: Což většina lidí z oblasti vědy neví nebo to nechce vědět. Mě napadá Wilson, ten sociobiolog. Je to dvacet let, co vyšla jeho *Konsilience*. On volá po synté-

ze disciplín, což se opakuje, tento motiv se periodicky vrací už od pozitivistů. A já jsem si tu vzal knížku a díval jsem se do předmětového slovníku – tam není slovo filosofie. Ale jinak je v tom zřejmý pocit, že nějaká nadstavba chybí, a tedy snaha udělat nějakou syntézu.

H: Možná, že je tady pokus o vytvoření jakéhosi kruhu – vědy v podstatě vycházely z filosofie. To je ta známá teorie, jak se to oddělovalo. A pak se to oddělovalo dál a oddělilo se to tak, že si nejsem jistá, jestli biologové jednoho oboru rozumí biologům jiného oboru biologie. A teď možná někteří lidé pociťují paniku a říkají si, co si vlastně říkali už pozitivisté toho třetího stádia – „dejme to nějak dohromady“, ale ono to zatím nejde. Možná to půjde, já nevím.

J: Myslí si, že to jde, zkoušejí to, ale pak...

H: ... zjistí, že to nejde.

J: Můžu udělat takovou nepoctivou berličku? Když jsi položil tu otázku, tak mě až během našeho povídání napadlo, že vlastně filosofie má obrovskou výhodu. Ty jsi říkala, že je spousta filosofí, spousta autorů, ale pořád je to filosofie. Ale ne všechno, co se vydává za vědu, je věda. V tom je rozdíl, že filosofie je jakoby řekněme gumovější nebo pružnější. Samozřejmě, zdráhám se třeba theosofii zařadit do filosofie, to je zas něco jiného. Ale rozlišit mezi vědou a nevědou může být dost velkým problémem.

H: Pokusů bylo hodně.

J: Jsou opravdu velmi kuriózní variace, které samy o sobě prohlašují, že jsou vědami, a řeší to, že nad Spojenými státy je nainstalována umělá obloha nebo Země je plochá.

H: Teď jsem zjistila, že je to velký hit.

J: Je to velký hit. Takže je tam ještě tenhle problém. Když chodím venčit večer psa, vždycky se ke mně přidá takový pán, který je trochu zvláštní. Je takový, řekněme trochu hyperaktivní. On je zhruba stejně starý jako já, inženýrské vzdělání. Stále se potýká s nezaměstnaností, takže ho doma už nenávidí. A my jdeme s tím psem dvacet minut večer a já řeknu za tu dobu asi tři slova a on to všechno odmluví, protože on splete dohromady teorii strun, politické strany, meritokracii – všechno dohromady. Já už jsem se tehdy neudržel a řekl jsem mu, že se nedivím, že u těch pohovorů se s ním rychle rozejdou, protože neudrží myšlenku.

On má představy, že třeba astrologie je taky věda, že přeci jsou ty síly ve vesmíru... Tedy pole vědy je široké, a i když naši skeptikové udělují Bludný balvan, cenu Sisyfa, tak je to asi věčný boj. Ono je to asi jedno, pokud tam nejsou nějaké ambice dělat sektu nebo být guru nebo něco takového. Horší je, pokud se to potom, což nedokážu posoudit, propíše třeba do grantových záležitostí. Někdo si netroufne to odmítnout, protože tomu nerozumí. V oblasti zdravotnictví, léčitelství je obrovské pole naprostých volovin. Takže k tomu vztahu filosofie a vědy – ta filosofie to může pomoci trochu rozlišit, třeba přes metodologické poznámky a přes logiku a podobně.

Proč jsou humanitní vědy společností podceňovány?

P: Pokračujeme ještě v tom tématu věda. Velkým tématem tento rok bylo – na jedné straně jsou vědy exaktní, na druhé straně humanitní. Proč podle vás jsou

ty humanitní ze strany společnosti podceňovány? Proč jsou huře vnímány?

H: Tipla bych si dva důvody, i když nevím, nakolik by byly plausibilní. Jednak humanitní vědy, jež vlastně patří k těm nejstarším, nejsou exaktní, anebo jenom s obtížemi tu exaktnost dohánějí. A rozvoj exaktních věd, dejme tomu od sedmáctého století, do značné míry souvisí i s rozvojem společnosti. Tvář zejména toho západního lidstva a potom i toho ostatního se změnila. V dřívější době, když jste se na pevnině chtěli dostat z jednoho místa do druhého, tak jste použili buď vlastní nohy nebo koňské nohy, případně oslí nohy. A najednou někdy na začátku devatenáctého století prostě něco udělalo ššššš a ono to běželo rychlostí čtyřicet kilometrů za hodinu. Ale to už bylo něco.

J: Osmkrát rychleji než člověk.

H: A teď se zkrátily vzdálenosti, zmenšil se svět. Chtěli jste si obléct šaty? Dříve někdo tedy natrhal len, zpracoval ho dál, udělal z toho nitě, dal to tkalcí, ten z toho udělal nějakou látku a někdo to ušil. Nebo jste si to ušili sami. A najednou zase někdy v tom devatenáctém století se objevily takové ty velké mašiny, které prostě tkaly a tkaly, a najednou těch látek bylo víc. Člověk pomaloučku přestával nosit šaty po babičce a dědečkovi, tím pádem ovšem ty šaty už taky nebyly tak kvalitní, protože toho materiálu bylo dost. Tak dospíváme k té společnosti, která tady je teď.

A tohle byly v podstatě aplikované výsledky přírodní vědy. Kdežto humanitní vědy pořád ještě bádaly, jak to v tom člo- věku je, zabývaly se nějakými historickými záležitostmi. A k tomu lze zaujmout mnoho názorů, ale já uvedu dva, které

by bylo možné postavit proti sobě. Třeba moje maminka, která nebyla historička, řekla: „Vždyť to už napsal ten Palacký, tak co se pořád v tom husitství hrabou, vždyť tam už nemůžou najít nic jiného.“ A pak přijde někdo a řekne: „Ale to je jenom subjektivní názor a kdoví, jak to bylo. To je otázka interpretace a každý může mít tu interpretaci jinou.“ Nechci říct, že exaktnost chybí všem humanitním vědám, ale je otázka, zda například sociologie se ještě počítá k humanitním vědám, zda psychologii, alespoň některé její součásti, lze ještě počítat k humanitním vědám a tak dále.

J: Ona ta exaktnost nemusí být nutně skutečná. Teorie může jen vypadat exaktně. To znamená, že se používá nějaká terminologie, která je pro laika nepochopitelná, ale připadá mu to věrohodné. A pak je tam další rovina, totiž to, že humanitní obory nejsou tak rukolapné, abych použil staročeský výraz, že postupují zeširoka, oklikou, kdežto ten exaktní vědec to říká stručně, možná jasně, sice tomu člověk nerozumí, ale je to krátké sdělení.

A ještě k tomu přistupuje to, že o tématech humanitních disciplín si každý víceméně řekne: „Dobře, ale to je přece každému jasné.“ Vezměte si soudobou debatu o školství. Každý je odborník na školství, poněvadž každý chodil do školy, tak si myslí, že tomu rozumí.

Takže v humanitních vědách není taková ta přesvědčivost jako v těch exaktních, která nemusí být nutně reálná, založená na nějaké skutečné hodnotě, ale většinou asi je. A ještě poznámku: Samozřejmě – s tou vědou a s tím civilizačním pokrokem, to je jasná souvislost. Ale je tam jeden moment, který není tak úplně kauzálně jednoznačný – ono to totiž

většinou není aplikace vědy. Je to kutilství. Takový Božek, který si hrál s parními stroji a podobně, ten o fyzice nevěděl vůbec nic, to byl kutil, který zkoušel. A věda až dodatečně vysvětlovala, co se to tam děje. A pak mohl nastat rozvoj přenesený do technologie. Papin nevynalezl tlakový hrnec, on jenom zkusil přivázat poklici, co to udělá. A nějaký fyzik pak vysvětlil, co se stalo, prostřednictvím teorie práce plynů a tak dále. A ta praktická aplikace, to byl ještě další krok – někdo musel upozornit na vztah mezi tlakem a teplotou varu – a že to tedy je zajímavé i z hlediska vaření. Není to jednoznačné směřování od vědy k aplikaci. A v těch humanitních vědách je aplikace ještě vzdálenější. A zvláště v dnešní době, kdyby člověk zaslechl, že zkusíme nějaký sociální experiment, tak se naježí strachy, protože historie popisuje sociální a jiné inženýrství taky jako cestu do pekel.

H: On se člověk naježí strachy, i když se začne mluvit o eugenice, a ta vlastně následuje exaktní vědu.

J: Ale na té eugenice je taky vidět, jak se může věda posunout od té exaktnosti k pseudoexaktnosti.

H: Ano.

J: A ještě je tam jedna věc – fachiidiotismus. Zaslepenost člověka. To je vidět teď na tom filmu *Oppenheimer*. Mám takový historický příklad. Ještě nezačala druhá světová válka, ale Hitler byl už u moci a rozvíjela se ta eugenika. A jeden náš genetik, poměrně slavný, napsal obdivný článek, jak jsou ti Němci daleko, když ročně dělají sto tisíc sterilizací. Jaký je to pokrok z hlediska společenské hygieny!

H: Sterilizace se dělaly ve Spojených státech.

J: Ve Švédsku, všude. Ale on to obdivoval, že to je prostě mocný nástroj, který ti pokrokoví němečtí vědci dokázali vnést do života společnosti. A přitom tento člověk určitě nebyl nacista.

H: Oni si prostě mysleli, že zlepší lidskou populaci.

J: Na téma eugeniky nám říkal Cetl (ten druhý Cetl, já jsem zažil oba Cetly²⁾): „Víte, oni ti Němci si mysleli, že když vezmou takového toho učence, toho Kanta, který je strašně chytrý, ale je to malý mužíček, nepřilíš hezký, a dají ho dohromady s nějakou sice hloupou, ale krásnou ženskou, tak výsledek bude dokonalý. Ale ono to dopadne vždycky blbě, že to dítě je hezké po tatínkovi a chytré po mamince.“

Jaké jsou vaše nejstarší a nejlepší vzpomínky na tuto Katedru filozofie?

P: To jsme tedy uzavřeli sekci filosofie a věda. A zbývá nám poslední otázka. Jaké jsou vaše nejstarší a jaké jsou vaše nejlepší vzpomínky na tuto Katedru filozofie?

H: Já mám tuhle katedru, ovšem stejně jako katedru historie, kde jsem také studovala, ráda. Mám vzpomínky, které se týkají spíše kantorů, například jsme do značné míry obdivovali Cetla. A každý rok, když napadl snůh, tak se na něm někde objevilo: „I tento rok miluji doktora Cetla.“ Samozřejmě, to jsem prosím nepsalala já. To jsi už nezažil?

J: Ne.

H: To bylo hezké. A pokud jde o mě, tak já jsem velmi obdivovala profesora Macháčka – do té doby, než jsem

u něj absolvovala zkoušku. Tu jsem sice absolvovala úspěšně, nevím, jestli za jedna nebo za dvě, ale když jsem odtamtud odcházela, tak jsem měla chuť proplazit se zavřenými dveřmi. Já si pořád myslím, že on byl tak strašně chytrý, že prostě nedokázal pochopit, co může mít v hlavě student třetího ročníku.

Jinak my jsme tady měli vlastně dvě katedry. Katedru dějin filosofie a Katedru dialektického a historického materialismu. Tam jsem poněkud nesnášela vedoucího katedry. Když jsem potom dělala aspiranturu, tak jsem seděla v pracovní s docentem Steinerem. Toho jsem si nesmírně vážila a bylo mně velice líto, jak potom dopadl po roce šedesát osm, i když někteří lidi dopadli ještě hůř. Obdivovala jsem svým způsobem Nového, ale zároveň jsme ho dost často nenáviděli. A to se netýkalo jenom mě, protože on z nás dokázal udělat tak totální blbce, že to bylo skutečně nepříjemné. On se tím snad trochu bavil, ale na druhé straně, budiž mu to odpuštěno, protože byl velmi chytrý a dokázal být příjemný, jak to bylo na těch katedrových sedánkách. Ale to už tam vlastně nepatří. Teď je to na tobě.

J: Už? Co se týče těch raných vzpomínek, jednak až po letech mně došlo, že datum mého zápisu do prvního ročníku je totožné s Gabrielovými 50. narozeninami.

H: Fakt?

J: Jo, já mám index a tam je datum, kdy jsme byli u zápisu. Všichni jsme si koupili index za pět korun a měli jsme si v něm sami vyplnit předměty za první ročník – a všichni jsme to udělali blbě, takže paní Jeřábková, nebo jak se jmenovala ta paní (byly dvě, druhá se snad jmenovala Kova-

2 Tj. Jiřího Cetla na Katedře filozofie (a v letech 1970–1990 jejího vedoucího) a jeho bratra Ivo Cetla na Katedře genetiky na Přírodovědecké fakultě. Petr Jemelka má výše na mysli Ivo Cetla.

čevová), nás strašně seřvala a přitom se uculovala, a šli jsme si koupit nové indexy a znovu jsme si tam vypsalí ten seznam přednášek. Nám ten systém přišel napřed jako nepochopitelný.

Podobně jako ty jsem tak úplně nesdílel ten studentský život, protože jsem Brňák, tak jsem nebydlel na kolejích. Nebyl jsem třeba na chmelu kvůli pylové rýmě. Ale jinak samozřejmě výborné exkurze a tak.

H: Ani já jsem nejezdila na exkurze, protože jsem nebyla úplně zdravá.

J: Zato jsi pak exkurze organizovala, za což jsme ti nadosmrtili vděční.

H: To tedy buďte vděční spíš Gabriellovi a Hlavoňovi, protože ti dělali náplň. Já jsem obvykle sháněla ubytování a zoufale jsem potom počítala halfře. Když mně chyběl nějaký ten pětník, já bych ho tam ráda dodala, ale to se nesmělo, to byla otrava. Ale jinak jsem se potom bavila náramně. Stejně jako potom, to už sem nepatří, na těch ROH zájezdech, kde jsem v podstatě dělala totéž, a tu náplň dělali profesor Erhart a docent Pelikán. A ti oba dva tedy něco uměli.

J: Ty jsi byla jeden z prvních lidí, který mě učil. Měli jsme s tebou ten seminář a taky první – tehdy bychom řekli – referáty. Dodneška si pamatují, co jsem psal – z knížky *Antika a česká kultura*. A ještě jsem neměl psací stroj, tak jsem to odevzdal psané rukou. A protože jsem nebyl sám, tak jsme se dozvěděli, že by bylo záhodno to odevzdávat strojopisně.

H: Kdo to měl po vás číst?

J: Pochopitelně, to je jasné. Pak takové ty momenty, že jsme taky moc nechodili. Najednou jsme zjistili, že nemusíme chodit, a pak jsme dostali vynadáno od Ga-

abriela. Honza Zouhar nás učil ten úvod do filosofie, toho jsme měli taky velice rádi.

H: Zouhar musel být bezvadný, ale toho jsem učila já.

J: Vždycky se usmíval a vykládal, jak si šel synek sám koupit banány a jak je dnešní mládež taková soběstačná. Ty jsi zmínila Cetla. Cetl, to byl, já pro to nemám české slovo – špundus. Respekt.

H: To ano.

J: Holkám se líbil, my – ne, že bychom se ho báli – prostě respekt.

H: Jistě, on taky dokázal předvést, jak jsme hloupí. Zažila jsem situace, kdy se nás na něco zeptal a my jsme tupě zírali – samozřejmě, v prváku. Tehdy ještě doktor Cetl se chytil za hlavu a s křikem „oni neznají tady tohleto?!“ utekl z posluchárny a za chvíli se vrátil vyzbrojen cigaretou a během kouření nám vysvětlil, o co jde.

J: U tebe, jestli to můžu říct, my jsme tě prostě milovali, protože ty jsi byla vlídná a byl v tom vždycky i speciální způsob humoru, tak jsme to rozklíčovali. Ale zaskočila jsi nás později, že ses nás poněkud lišácky zeptala na jazyky, a my, nic netušící, jsme se přiznali. A pak jsme dostali různé přidělené obskurní knihy jako Gilsona ve francouzštině prokládaného latinou a tak. Ale to bylo samozřejmě velmi praktické.

H: Postupovala jsem metodou profesora Kudrny na historii. Já jsem se k vám chovala ještě slušně, já jsem se zeptala, kdo co umí, kdežto on se neptal a rovnou přiděloval. A já jsem vyfasovala – doteď si pamatuji – knížku *Zwingli und Calvin*. A když jsem si ji vypůjčila z univerzitní knihovny, tak jsem zjistila, že je psána kurentem. Naštěstí jsme měli doma staré

slovníky, které byly taky psány kurentem, tak jsem to přeluštila. A myslím, že jsem si tenkrát udělala u Kudrny oko, protože někteří jiní lidi to buďto neudělali, nebo odmítli dělat. Já jsem tedy srazila kramfleky a předvedla jsem referát.

Já jsem se domnívala, že když člověk studuje na vysoké škole, tak mu ta čeština a případně ruština nestačí. A drze jsem zadávala referáty třeba z polštiny, protože jsem říkala: Umíte-li česky, slovensky a rusky, tak té polštině s pomocí slovníků a několika mála gramatických pravidel budete rozumět. Tečka. Tys to ode mě zažil taky. I když tobě jsem tenkrát dala...

P: Polštinu ne.

H: Češtinu jsem ti dala. Dala jsem ti Fischera.³

J: Bacha na to, ona si to pamatuje. Ještě bych chtěl za sebe říct, že mně se tady na této katedře strašně líbilo. Na přírodovědě, tam byl odstup, tam nás jednak bylo moc, protože obecných biologů bylo taky kolem dvaceti, molekulárních bylo taky kolem dvaceti, čili my jsme byli na přednáškách tak šedesátičlenná skupina. A opravdu nás neměli rádi. My jsme jim asi byli vnučení a nepustili nás k práci. My jsme třeba měli zkoušku z předmětu a neměli jsme seminář. Nějaké laboratoře jsme neměli, ale zkouška byla stejná i pro nás. Ale já si nestěžuji.

Tady to bylo fajn, tady se člověk cítil jako člověk. Do toho potom začal Jiří Gabriel ten kroužek. To vzniklo, jestli si to pamatují správně, v prvním ročníku na jaře na exkurzi – ona byla i nějaká pod-

zimní, ale na té jsem nebyl, ale už na té jarní jsme se sdružili se studenty o rok výše. Hlavně tedy Bretfeldová byla aktivní a asi ponoukla k tomu, aby se utvořila i ta druhá parta, nejen ten Macháčkův kroužek, ale i tady ten na českou filosofii.

A přes ten kroužek jsme se dostali i k tomu, že jsme nějak přicmrndávali na konferencích. A taky první publikace, to byla ta Popelová,⁴ kde nás pustili mezi Strohse⁵ a podobné veličiny. Takže to bylo takové roztomilé. My jsme se scházeli s Gabrielem, vždycky se tam vařil čaj v plechovém hrníčku a v knihovně za nějakými většími svazky jsme měli deponovanou láhev červeného vína, která se tam vždycky nějak objevila. Nevím už jak, jestli to někdo donesl, nebo jsme se složili, aby stále tam bylo víno.

H: Já si vzpomínám, jak jsme tam jednou takhle seděli a došlo pití, tak nejmladší z nás byl vyslán na Veverí, kde byl nějaký konzum nebo něco takového, pro flašku. A sotva vylezl, tak jeden z těch obrovských stromů se zlomil, spadl a my jsme si říkali „ježišmarja, co když spadl na něj“. On se za chvíli vrátil s tou flaškou, rozbilo to akorát auto, trabant – nebo co to bylo – to odnesl. Anebo jak se lezlo přes plot, tenkrát nahoře byly ještě koleje.

J: My jsme zase tady v hlavní budově měli psychologii s Vašinou a on měl svůj kumbál hned vedle té posluchárny. A nějak odešel a dlouho nešel zpět, ale kdybychom utekli, tak on by nás viděl, protože

3 FISCHEK, Josef Ludvík. *Sokrates nelegendární*. Praha: SPN 1965. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas philosophica. Sv. 35, Philosophica-aesthetica; č. 2.

4 GABRIEL, Jiří (ed.). *Jiřina Popelová, filosofka a učitelka filozofie*. Sborník referátů z konference o životě a díle prof. dr. Jiřiny Popelové. Brno: UJEP 1984.

5 Slavomil Strohs – viz *Slovník českých filosofů*.

měl otevřené dveře. Tak my jsme přelezli po římse do vedlejší místnosti. A to bylo druhé nebo třetí patro – prostě blbci.

H: No to se potom nedivím, že v Gruzii, já už nevím, kdo chtěl tenkrát lézt...

J: ... přes ten balkón. To jsme ale lezli všichni...

H: Ale to bylo, když se tam zavřela Katka, protože se jí tam objevil ten cucflek. A Irena ji chtěla jít zachraňovat. To jí udělal jeden z těch –

J: – řidičů. Gruzíнец, ten autobusák, co nás vezl na vesnici.

H: Ona pak vykládala, že když vlastně byla host, tak nevěděla, co má dělat, a pak se za to strašně styděla. Já jsem klečela u dveří a půl hodiny jsem ji přemlouvala, Když z ní konečně vylezlo, co strašného se stalo, tak jsem řkala: „Máte šáteček? Uvažte si šáteček!“

J: Ještě taková konspirace. Když jsme se bavili, tak abys nevěděla, že si říkáme, že jsi nám něco zakázala nebo tak něco, tak mělas přezdívkou Jaruška.

H: Však teprve až když jsme byli v Brně, tak z vás lezlo, co jste všechno vyváděli.

J: Zás tak moc ne. Největší dobrodružství bylo s tou Kačkou a s těmi penězi na hranicích.

H: A já tedy si ještě pamatuji, jak vás chtěli zřádkovat v Tbilisi. Jak jsme tam přecházeli a někdo tam šfouchl autem některou holku. Vy jste se naježili – tedy nevím, kteří kluci to byli – a vylétli a někdo

kopl do toho auta, načež vylétli Gruzínci a už to vypadalo špatně. Já jsem byla ve předu, já jsem o tom nevěděla. Někdo letěl za mnou – „oni Gruzínci chtějí zmlátit naše děčka“. Já jsem se otočila a teď jsem v hrůze – samozřejmě jsem nevěděla, co mám dělat – začala nadávat a řvát na ty Gruzínce, já nevím, česky, rusky, prostě jak to šlo. Ale potom jsme se všichni strašně zasmáli, protože chlapi vlezli do auta a odjeli. Přitom mně se samozřejmě klepala kolena.

J: A na kolejích, kde byli ubytovaní zahraniční i Gruzínci, to bylo dost rušné – a to ty ani nevíš. Já jsem prostě procházel po chodbě, kde se nějak do sebe pouštěli a oni na mě vytáhli kudlu. Já jsem ani nevěděl, kdo je s kým a proti komu, a tak mě nenapadlo nic lepšího, než že jsem spustil česky, ať neblbnou a co chcete a tak a oni se zarazili a řkali „a odkud jsi“? A kudlu schovali a šli jsme se napít, což jsem si netroufl odmítnout.

H: No jistě. Takhle to dopadá.

J: Bylo to hezké a přestože se o té době mluví všelijak, tak ta doba pro nás byla hezká. To bylo, aby to bylo časově zařazené, v letech devatenáct set osmdesát až osmdesát pět.

H: Když si teď člověk vzpomene na válku v Gruzii poté, co se to rozpadlo v Sovětském svazu... A teď na té Ukrajině, tak je to ošklivé.

J: Je.

P: Moc vám děkuji za odpovědi.